

ELYRAH L. SALANGA- TORRALBA

Si Elyrah L. Salanga-Torralba ay nagtuturo ng Panitikan, Kulturang Popular, at Malikhaing Pagsulat sa UP Diliman. Nagwagi ang kaniyang mga akda sa Gawad Rogelio Sicat, Palanca, Talaang Ginto, Gawad Collantes, at NCCA Writers' Prize para sa tula at sanaysay. Ang kanyang mga akda ay nailimbag sa iba't ibang antolohiya tulad ng Kuwentong Siyudad, Ani, at Kuwentong Paspasan. Co-awtor siya ng librong Malikhaing Sanaysay: Antolohiya, Anyo at Kasaysayan kasama sina Eugene Evasco at Will Ortiz.

PAGTUTUOS

ANG HANGAL

Magsisimula na ang ritwal.

Sinindihan ni Mama ang kandila sa may altar. Umalingasaw ang amoy ng pag-iisang dibdib ng kandila, usok, at apoy. Sunod niyang sinindihan ang pitong insenso at kumawala ang lakas ng amoy nito. Sumagi sa isipan ko ang amoy ng mga nalalanta nang bulaklak, at nanahan sa tungki ng aking ilong ang mga amoy nito. Pagkaraan ng pagsindi sa kandila at insenso, tangan na niya ang mga insenso na tila isang bungkos ng mga bulaklak sa kasal. Itinanim niya ang mga ito sa kahel niyang palayok na noong panahong iyon ay matingkad pa ang pagkapula nito. Nag-uumapaw na sa abo ng mga nagdaang insenso ang palayok ni Mama. Pabigat na nang pabigat ang palayok pag binubuhat sa pag-usad ng panahon. Pagkatapos ng pagtanim ng insenso ay buong-galang siyang yumuko nang pitong beses at pagkaraa'y umusal ng dasal sa sarili at nag-antanda.

Mula sa altar, umupo na siya sa may bilog na mesa at pinakiusapan akong tanggalin ang relo. Ibinilin na bawal ang mga gamit na gawa sa metal.

THE FOOL.

Nakaistorbo daw ito sa enerhiya ng pagbasa. Sunod niyang ipinakilala sa akin ang kaniyang mga baraha. Nakabalot ito sa loob ng makinang niyang scarf. Magkahalong kulay ito ng ginto at itim. Matagal ko nang nakikita ito. Unti-unting tinalupan ni Mama ang scarf na nakabalot na tila bang nagtatalop lang ng balat ng saging bago kainin. Dahan-dahan niyang binuksan ang scarf at paunti-unti nang sumisilip ang kahon ng mga baraha.

Ginamit niya bilang higaan ng mga baraha ang tinanggal na scarf. Para hindi raw marumihan. Nagsimula siyang magbalasa nang pinalaya niya mula sa sinapupunang kahon ang mga baraha. Habang pinagmamasdan ko ang pagbabalasa ni Mama, inihalintulad ko ang imaheng ito sa pag-uunat pagkatapos makatulog ang kalamnan. Mabilisan ang pagbabalasang ginawa ni Mama at pagkatapos nito'y ibinaba niya ang mga ito sa mesa at inilagay sa gitna.

Inanyayahan niya akong mag-isip ng bilang mula isa hanggang sampu. Ito aniya ang magsisilbing bilang ng pagbalasa at sa pakanang pagpihit ng mga ito. Nang matapos gawin ang minsanang pagbabalasa't pagpihit, ipinaliwanag ni Mama na kailangan itong gawin para makilala ng baraha ang nagpapabasa. Ito ang aming paraan ng pangungumusta bilang nagpapabasa at ng kaniyang mga baraha.

Sinabihan niya akong hatiin sa tatlong tumpok ang mga baraha. Bahala na daw akong magpasya kung gaano kanipis o kakapal ang barahang ililipat o hahatiin sa mga tumpok. Pagkaraa'y isa-isa niyang iniharap ang mga ito at tumambad sa akin ang mukha ng barahang nanahan sa ilalim. Ang tatlong mukhang ito ayon kay Mama ang siyang naglalarawan sa enerhiyang pumapasok na dala-dala ng nagpapabasa. Ipinagtapat niya sa akin ang kahulugan ng buhay ng bawat baraha. Mula rito, sinabihan niya akong pagsama-samahin ang mga baraha para bumuo ng iisang tumpok na lamang.

Hinanap at natunton niya ang apat na representasyon ng Reyna. Inihwalay niya ang Queen of Swords, Queen of Wands, Queen of Pentacles, at Queen of Cups. Nakataob ang mga mukha nito habang isinasalansan. Inilatag niya ang apat sa gitna. Gamit ang aking 'di dominanteng kamay, inimitahan niyang pakiramdaman ang bawat baraha. Kung ano ang makikipag-usap sa akin, ito ang magiging signficator ko. Ito ako bilang bida

sa kuwento ng mga barahang inilatag ni Mama.

Hindi ko naaaninag si Mama noong bata pa kaming magkakapatid. Hindi nagpapaunlak ang aking katwiran noon na hanapin siya. Nakasanayan lang naming magkakapatid na si Daddy lang ang nakikita ng mga tao. Siya ang katwiran na hinahanap ng mga taong dumadalaw sa aming bahay sa Mabuhay Street. Kalasag ni Daddy ang kaniyang propesyon: isa siyang kilalang manunulat.

Nabubuhay si Daddy sa kaniyang kasikatan noong mga panahong ito. At si Mama ay isa lamang sa mga silahis ng kasikatan niyang ito. Sa kaniyang mga bisita't kaibigan, si Mama ang maybahay ni Daddy. Asawa ng isang kilalang manunulat. Hindi ko sinasabing walang naging kaibigan si Mama. Hindi lang siya ang hinahanap ng mga tao.

Sa amin, kilala lang namin si Mama bilang, 'yun nga, si Mama. Nasanay lang kami na siya ang nag-aalaga sa amin. Nariyan na kahit hindi pa dumadaing. Paborito niyang ikuwento sa amin na madalas siyang mapagkamalang kasambahay ni Daddy. Tagatanggap ng mga imbitasyon na wala ang kaniyang pangalan. Inutusan para sa mga bilin para sa kanyang sariling asawa. Tatawanan lang ito ni Mama. Kung maalala ito ni Mama, aakalain mong naalala lang niya ang isang birong nagtatawag ng malutong na halakhak. Ang tunay na kasiyahan na kahit mangiyak-ngiyak ka sa katatawa ay hindi mo pagsisisihan. Hindi alam ni Mama na kilala rin namin siya. Habang malutong lang niyang tinatawanan ang mga kuwentong tulad nito, nakikita ko rin ang pagyugyog ng kaniyang balikat, sumasabay ito sa ibang saliw ng musika ng hinanakit at kalungkutan. Hindi ko alam kung nakikita ni Mama ang kaniyang sarili sa tuwing nagkukuwento siya sa amin ng mga pinagdaanan niya sa buhay. Kung may pagkakataon na makita niya lamang ang kaniyang sarili, makikita niya kaya ang nakikita ko: kung papaano pilit na umaagapay ang kaniyang kasiyahan sa nanlulumong pasanin ng kanyang kalungkutan.

Sa uniberso ni Daddy, bibihira lang nakikilala ang mukha ng maybahay ng isang manunulat. Madalas lamang nakikita sila sa mga okasyon o piling piging ng kani-kanilang mga karera. Mga anino ng kanilang mga asawa. Kasama kumain kapag may book launching. Kakuwentuhan ng mga maybahay ng mga kaibigan ni Daddy. Kabiruan sa mga nakatutuwa o

nakatatawang mga anekdota tungkol sa pagiging manunulat ng mga mister.

Regalo sa akin ng nanay ko ang aking unang sesyon. “Ito na ang regalo ko sa debut mo. Pasensya na, ha. Purita tayo.” Pasulyap-sulyap lang ang kaya kong gawin noon. Ligaw-tingin para sa akin ang mga ganitong eksena. Noon pa man, batid ko na ang panunulay ng konsepto ng “respeto” sa pagbabasa ng mga baraha.

Malaking bagay para kay Mama ang pagbibigay-galang. Madalas niyang binabanggit sa aming magkakapatid noon na sa pagbabasa niya, binabasa niya rin ang kuwento ng buhay ng kanyang mga kliyente. Sa tuwing may sesyon, bawal na kami sa lugar ng pagbasa niya. Kahit magpalipat-lipat kami ng bahay, sa kusina sa may antigong mesang bilog niya ito gagawin. Naging saksi na sa maraming kuwentuhan at yugto ng buhay ng aking pamilya ang mesang bilog na ito. Ito ang paboritong mesang gamitin ni Mama kahit pa mayroon namang ibang mesa sa bahay.

Isa-isa kong sinalat ang mga nakataob na baraha. Sinunod ko ang aking pakiramdam na humihikayat sa aking piliin ito. Sa disenyo ng paglatag ni Mama, inilagay niya sa gitna ang napiling signficator. Mula sa tumpok ng mga baraha, pinalaya sa akin ang isang card. Ang card ay hindi maaaring nakaharap sa akin at kay Mama. Tago ang mukha’t kahulugan nito, tago rin ang pagpwesto nito: nasa ilalim ito ng signficator card.

At sa isang iglap, kapuwa kami naging hangal ni Mama. Siya na walang kamalay-malay sa magiging pagbabago sa ideyal na kuwentong nakasanayan na niya, at ako, na wala ring kamuwang-muwang sa magiging epekto sa pagbabagong ito sa aming buhay.

Sa mga panahong ito, Mama lang talaga ang tingin ko sa aking nanay. Mama subalit matapang. Gerilya sa aming paningin. Kapag nagalit na si Mama, natatakot na kami kasi alam namin na gumagawa siya ng kaniyang sariling mahika. Nananalaytay ang mahika sa kaniyang kaibuturan, sa kabuuan ng kaniyang danas. Halimbawa, kaya niyang palitawin ang nawawalang kubyertos. Palitan ang kulay nito mula sa asul tungo sa kulay pink. Lagi niyang ipinapaliwanag sa amin ang famous line niya noon na “It’s just magic.” Pinalaki kami sa paniniwala na ang pantasya ay bahagi ng aming realidad.

agabro

Ang mga kuwentong ada ang naging himlayan ng aming mga pangarap at pantasya habang lumalaki kaming magkakapatid. Naniwala kami sa ideyal na pakikipagsapalaran ng tao sa buhay. Kapag nasadlak sa kalunos-lunos na sitwasyon, giginhawa ang buhay dahil lamang sa mahika ng isa ada. Makukuha ang iniibig dahil maganda. Ang totoo, nanghihilakbot akong isipin na ganito ang aming naging paniniwala noon. Ano ang magagawa ko, hindi pangkaraniwan ang pagpapalaki sa amin.

Nasa aming paanan ang lambot ng lupa't halaman sa aming hardin. May sariling indayog ang aming mga laro noon kasabay ang mga nagsisilakihang mga tanim ng bulaklak na yellow bell at rosal. Kalaro namin ang mga ito. Tinuruan kami ng mga talulot ng gumamela kung paano likhain ang bula. Tinuruan kami ng hangin kung ano ang sangandaan na patutunguhan ng mga bulang kumawala sa bilog na tingting na hawak-hawak namin. Tinuruan kami ng pagmamahal ng aking mga magulang nang buhatin nila kami at ipakilala sa amin na oo, hindi kami nag-iisa sa aming hardin.

"Magical" kung ilarawan ni Daddy ang bahay namin noon. Tampulan ito ng biro at ng mga kuwento mula sa mga intuitive na nakakikita o nakararamdam. May white lady daw sa amin. Maraming multo. Maraming ada. Maraming duwende. Maraming lamang-lupa. May kung anong batubalani ang aming bahay sa mga elemental at sa mga hindi maipaliwanag. Bahagi ng aming laro noon ang kausapin ang mga duwende na naninirahan sa puno. Magmukhang tanga sa pagsigaw sa kawalan para hanapin ang mga lumilipad na mga ada o tititigan nang matagal ang puno ng mangga sa gitna ng aming hardin. Ipagdasal na lumabas na ang mga brownie o pixie na nakatira sa loob ng puno. Ito kasi ang nababasa namin sa mga kuwento ng aming kabataan. Ito rin ang kuwento sa amin ng aming nanay.

Nahuhumaling ako sa mga ganitong kuwento noon. Hindi ko maipaliwanag kung bakit. Sa library ni Daddy, natisod ko ang libro ni Jaime Licaucó tungkol sa mga duwende. Sa edad na walong taong gulang, tumimo sa aking isipan noon ang halaga ng asukal. Dumadating ang mga duwende kapag tinatawag sila ng tamis ng kanilang ngalan. Nasa libro noon na kung nanaisin ng tao na kaibiganin ang mga duwende, kailangan niyang mag-alay ng asukal.

Dinibdib ko ang payo niyang ito. Sa loob-loob ko, nariyan lang ang mga duwende sa aming bahay. Hindi lang nila naririnig ang aking pagsamyo ng kanilang ngalan. Itinuro ko pa sa aking kaklase noon sa isang summer enrichment class. Ayaw maniwala. Hindi raw totoo ang mga duwende-duwende. Patago niyang sinunod ang payo ko. Nagalit siya sa akin kinabukasan. Bakit walang duwendeng nagpakita sa kanya?

TIBAY

Mayroong limang seksyon ang paglatag ni Mama. Nakaharap madalas ang mga baraha o ang point of reference nito sa nagbabasa. Tatlo sa ulunan ng signficator. Tatlo sa kaliwa ng signficator. Tatlo sa ilalim ng signficator. Tatlo sa kanan ng signficator. Sa hiwalay na seksyon, sa tabi ng mala-krus na paglatag ng mga baraha, nakalatag rin ang hilera ng mga natitirang baraha.

“What crowns your mind right now,” ang paliwanag sa akin ni Mama noon. Nasa ulunan ito ng signficator card. Ito aniya ang kamalayan ng tao, kung ano ang malay at ‘di-malay na iniisip sa puntong nagpapabasa siya batay sa lumabas na baraha. Ang nasa kaliwa naman ang kasalukuyang pinagdadaan ng nagpapabasa. Ang nasa ilalim ang nakaraan ng kliyente. Ang nasa kanan ay ang kaniyang kagyat na hinaharap sa loob ng tatlo hanggang limang buwan. At ang hilera ng mga baraha sa gilid ay ang exit. Ito aniya ang mga opsyon at aral na maaaring pagdaanan at matutuhan ng nagpapabasa.

Unang babasahin ni Mama ang mga baraha na nasa ulunan ng aking signficator. Isusunod na ang nasa kasalukuyan at nakaraan, ang kagyat na hinaharap, at ihuhuli ang exit. Mahalaga ang pag-alam sa exit para kay Mama dahil naitatahi nito kadalasan ang hinihiling, katanungan, o agam-agam ng nagpapabasa.

Sino ako sa aking simula at kung sino ako sa aking pagwawakas ang isasalaysay sa akin ng mga baraha ni Mama.

Namuhay kami noon sa isang hibang na paniniwala para sa iilan. Nang mamatay si Daddy, hindi na mapusyaw sa aking paningin si Mama.

VIII

STRENGTH.

Para siyang naalimpungatan mula sa himbing ng kaniyang pagtulog nang sa gayo'y magkaroon muli ng panibagong lakas, ng panibagong sigla. Hindi na siya ang dating si Mama na asawa ng isang manunulat. Siya lang si Mama. Ginampanan ni Mama ang papel bilang tatay at nanay. Sinikap magkaroon ng magandang relasyon ang nag-uumpugang bato ng pagiging magulang at pagiging balo. Sa mga panahong ito, iisa lang ang pagturing namin sa kanya: sandalan namin sa unos. Isang gerilya pa rin ngunit pasanin ang tatlong batang hindi pa nakapagtapos ng pag-aaral sa elementarya. Pasanin niya rin ang tungkulin kung papaano kami palakihin nang maayos, matiwasay sa paningin ng mga tao. Marangal sa pananaw ng mga kaibigan ni Daddy. Nasa ibang bansa noon ang aming Ate at ako na ang hinirang na maging saksi sa kaniyang paghihirap. Masaksihan ang pagbabalanse ng mga bagay-bagay na wala man lang kasiguraduhan kung siya'y mahuhulog o mabubuwal.

Masakit ito para sa akin. Hindi ko siya matitigan na hindi nababanaag sa aking mukha ang pagkahabag ko sa kanya. Hindi niya alam noon na nahuhuli ko siyang umiiyak sa gabi. Nahirapan siyang bumangon sa umaga ngunit hinihila siya ng kaniyang mga paa para gawin ito. Ginigising siya ng kaniyang diwa. Sapagkat bago pa man siya maging balo ng isang manunulat, siya muna ang nanay ng mga anak ng isang manunulat. Isinisiwalat sa akin ang ritwal kung paano magpang-abot ang pagal na katawan at ang pagdaramdam ng diwa ng aking nanay. Naalala ko noon, gusto naming kumain ng pagkain sa McDonald's. Tinanggihan kami ng dating sekretarya ni Daddy. Hindi na kami namumuhay tulad nang dati. Kinakapos na kami. Lumantad ang pagiging single parent ni Mama nang gawan niya ng paraan na makakain kami ng burger sa McDonald's. Nauunawaan ko na may magbabago. Kung bakit ang dating maaari ay nagiging imposible. Kung bakit ang dating simple lamang ay komplikado na.

Nagbago na rin ang pakikitungo sa amin ni Mama. Tumanda na siya nang husto. Mayroong kung anong mahika na nakapagpanibago sa kanya. Matagal bago ko naunawaan na mahika ito ng lungkot, ng pag-iisa na lamang sa buhay. Mahika ng kawalan na ng katuwang sa buhay. Nakapanlulumong isipin ngunit ganoon nga ang nangyari. Binigo rin ako ng aking ideyal na paniniwala noon. Ito ang realidad ng aming buhay. Wala nang mga supernatural o pa-tweetum na mga elemental ng aking kabataan.

Walang magawa si Mama kundi bumaling sa sarili niyang mahika.

Nasa hayskul na ako nang malaman ko na nanghuhula si Mama. Kay liksi ng kaniyang mga daliri kung galugarin niya ang mga baraha. Sa tuwing nakikita ko kung papaano niya ito ibalasa, o ilipat ng pwesto, para lamang siya nagbabaliktad ng piniritong ulam. Kay dali-dali lamang niya itong gawin. Naging lunsaran ng tawanan at kuwentuhan ang sesyon nila kay Mama. Naisasambit ang ikinukubli ng dila. At naihayag ang mga nangingilag na damdamin. Literal na nakikipagkuwentuhan ang mga baraha sa kanila. Nang lumaon, nagkaroon na ng kagyat na pagbabago ang pagbasa ni Mama. Tumanda na rin ang kaniyang mga baraha. Marupok na rin ang mga ito at maputla na rin ang kulay. Nag-mature na rin ang kaniyang mga baraha. Pinanday na ng sarili nilang karunungan. Hindi na maaaring hanggang kuwentuhan na lamang ito ng nararamdaman ng tao. Nagmimistula na itong isang palitan ng kuro-kuro at payo.

Pinagdaanan rin namin ang hirap ng buhay. Naalala ko pa noon, kasalo na namin araw-araw ang sardinas at kimchi na gawa ni Mama. Tumatagal ito nang ilang linggo. Sa mga ganitong panahon ko naunawaan ang bisa ng pagbabasa o ng panghuhula bilang ikabubuhay namin. Ito ang aming pantawid-buhay.

Hindi lamang siya manghuhula. Isa rin siyang magulang. May mga panahon na gusto kong kalkalin ang isipan niya sa tuwing nagbabasa siya. Alugin ito. Mukha ba naming magkakapatid ang nakikita niya sa kaniyang mga baraha? O mukha ba niya bilang magulang ang nakikita niya? At naisip ko rin: kung papaanong hindi niya nakikita ang sarili niyang kapalaran. Kung nakikita ba niya kung papaano ihanda nang mag-isa ng mga ulam ang kanilang mga sarili para handa na ang almusal namin kinabukasan. Ganito rin kaya ang pagbasa niya sa kanyang mga baraha? Alam ko lang noon, walang kinabukasan sa pagbasa niya bilang isang single parent. Ang pagbasa niya ay mula sa aming kasalukuyan: kung ano ang kulang sa ngayon, ano ang kailangan sa ngayon. Ito ang kanyang lakas, ang kanyang kapangyarihan.

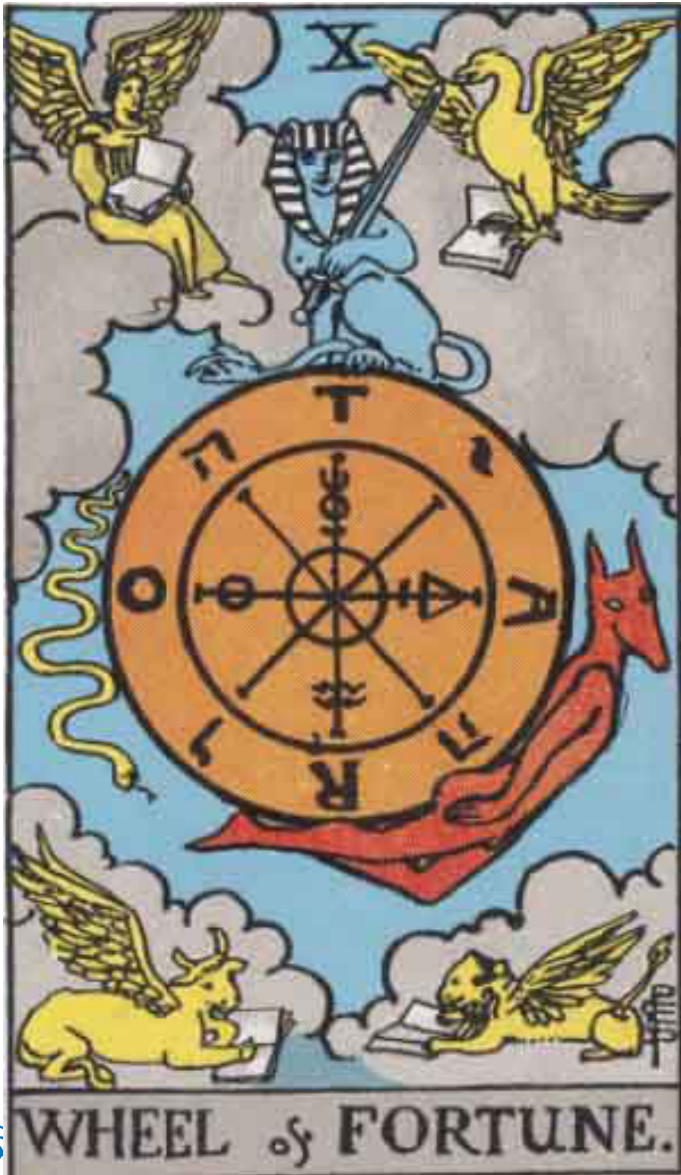
KAPALARAN

Sa ganitong paraan inihihwalay at pinipili ang mga baraha: itinitihaya niya ang unang baraha mula sa bulto at ilalagay sa ulunan ng signficator. Nakaharap ang mukha ng mga baraha sa paglatag. Bago ang paglatag sa ikalawang baraha, kukuha siya ng tatlong baraha at itatatabi ang mga ito. Hindi isasama ang tatlong ibinukod na baraha. Ang ikaapat na baraha ang siyang ilalagay sa seksyon ng kasalukuyan. Muling magbubukod ng tatlo at ang ikaapat ang siyang ilalagay sa nakaraan. Magbubukod muli ng tatlo at ang ikaapat sa kagyat na hinaharap. Uulitin ang proseso ng pagbubukod na may ganitong sistema: kamalayan-kasalukuyan-nakaraan. Titigil hanggang sa makumpleto ang tatlong baraha sa bawat set. Gagawin rin ang proseso ng pagpili't pagbubukod sa mga baraha sa exit. Kung sa ibang nagbabasa, nakataob ang mga mukha ng kanilang mga baraha sa paglatag, nakatambad ang mga mukha nito sa paglatag ni Mama.

Nakikita ko kung gaano kahirap mamuhay sa kasalukuyan lamang. Na hindi muna iisipin ang kinabukasan. Pero ganito ang nangyari sa aking Mama. Pambaon ba 'ka mo, kakapalan ang mukha makautang lamang. Hindi nag-aalinlangan ang single parent. Hindi nangangamba ang isang magulang. Malayo sa hinagap ng kanilang bokabularyo ito.

Mabigat sa dibdib sa tuwing nakaririnig kami ng mga akusasyon laban kay Mama. Gawa raw ito ng demonyo. Inbokasyon sa pagtawag sa kadiliman. Mapangahas pa nga ang ilan. Walang patumangga itong sasabihin. Ang masaklap, mula sa bibig mismo ng aming kamag-anak manggagaling. Sa pananaw nila, si Mama ang tukso na dapat lubayan ng mga inosente. Sa kaso ng aming mga kamag-anak, sila, ayon sa kanilang pananalita, ang mga tunay na anak ng Diyos. Ako ang naggingitngit nang husto. Si Mama, tatawa lang, hihigupin ang kape at bubugahan sila ng usok mula sa kaniyang sigarilyo. Kalmadong-kalmado na tila dagat kung maaliwalas ang panahon. Nang tanungin ko kung bakit, lagi niyang sasabihin, higit pa ang pinagdaanan niya noon.

Hindi ko matanggap. Dumapo't nanahan ang poot sa aking kaibuturan dahil sa mga akusasyong ito. Ayoko kasi na marinig ito ng ibang

tao. Ayokong isipin nila na masama si Mama, na kampon siya ni Satanas. Lumaki kami na ang biyaya ng dilim ay lagusan ng aming liwanag. Itong biyaya ang siyang dahilan para magkaroon kami ng makakain araw-araw, makapagtapos, mamuhay nang marangal kahit paano. Ito ang alam ko.

Ito ang alam ko. Noon pa man, batid ko na ang panunulay ng konsepto ng respeto sa panghuhula. Malaking bagay para kay Mama ang pagbibigay-galang. Ito talaga ang alam ko. Kaya nanggigigil ako sa mga panahong binabalewala nila si Mama dahil sa kanyang pagbababasa. Hindi nila lubos na nauunawaan kung ano ang hirap na pinagdaanan ni Mama bilang manghuhula. Hindi nila nakikita ang mga panahong gutom si Mama. Tulog ang kalamnan ngunit gising ang kaibuturan. Hindi magkandaugaga sa ano ang uunahin para sa pamilya. Hindi, hindi nila ito nakikita. Hindi rin ito nakikita ng kaniyang mga kliyente. Sa pananaw nila, isa lamang siyang manghuhula. Isa lamang manghuhula. Isang manghuhula na maaaring hindi pakitunguhan nang maayos.

Noong 1993, isang daan ang singil ni Mama sa kaniyang mga sesyon. Barkada silang dumating. Tatlong kotse ang pumarada sa makitid naming eskinita. Binilang naming magpinsan ang posibleng kikitain ni Mama. Magdamag silang binasahan ni Mama. Wala siyang nakuha ni isang kusing mula sa kanila. Naiyak kami ni Mama. “Hayaan mo na sila. Bahala na ang Diyos sa kanila.” Nagkimkim ako ng galit. Nagalit ako sa Diyos. Sa loob-loob ko, e si Mama, sino na ang bahala sa kanya?

May isang kliyente rin na puro prutas lang ang ibinibigay. Pinaringgalan ko na nang ilang ulit. Hanggang sa pagalitan na nga ako ni Mama. Hanggang sa magalit na rin sa akin si Mama. Huwag na daw ako makialam. Umiyak ako noon. Nainis ako kay Mama. Nainis ako sa kaniyang kliyente. Hindi ko maunawaan kung bakit hindi nakikita ng kliyente ang nakikita ko, ang nakikita namin: ito ang aming ikinabubuhay. Kung nakikita niya lang sana ang nakikita ko, hindi ganito ang pagturing niya kay Mama.

Ipinanganak sa taon ng Ox si Mama. Kakambal niyang isinilang si hinagpis at si pagtitiis. Kakayanin niya hanggang sa mismong katawan na niya ang magsasabing, “Awat na. Pagod na ako.” Pinapatnubayan ng pagiging magulang ng isang manghuhula ang pagmamahal na higit pa sa kaniyang sarili.

agabro

Kumpare niya ang nag-alok sa kanyang magbasa sa Dreams Café. Nakahimlay na ang mga pinggan ng pinagkanaan namin sa hapunan ang oras ng kaniyang pag-alis. Maghahalungkat na siya sa pitaka ng pang-taxi niya. Magbibilin sa akin na ako na ang bahala sa aking mga kapatid. Pumapagitna sa aming mag-iina ang seguridad lamang ng kinandadong pinto.

Matutulog kami nang mahimbing pero si Mama gising bitbit ang pangamba. Noong mga unang pag-alis niya, kinakabahan kaming magkapatid. Gabi na. Baka mapano siya. Baka mapagod. Puro baka, baka. Walang kasiguraduhan. Malinaw kay Mama ang kaniyang motibasyon para sumuong sa gabi: pagmamahal sa amin. Ito ang kanyang seguridad. Tangan niya ito hanggang sa pagdating niya sa Dreams Café.

Humahangos si Mama sa 'di mabilang na mga kliyenteng nagpapabasa sa kanya. Madaling araw siyang uuwi. Wala pang tulog. Ibababa lamang niya ang kaniyang shoulder bag at magsisimula nang maghanda para sa aming almusal. Nagsikalat pa ang mga pinagkanaan sa mesa, magmamadaling ibibilin na sa amin ang kinita niya mula sa café. O, baon nyo ang sasabihin sa amin. Ang anumang matitira ay mapupunta sa mga gastusin sa bahay.

Sa pamamagitan ng pagsasalin ng gunita tungo sa salita nakilala si Mama. Marami sa mga kaibigan o naging kabigan ni Daddy ang nagulat nang malaman ito. Karaniwan nang maririnig mula sa kanila ang ganitong obserbasyon: "I didn't know Alice can read cards." Magpapalaya lamang ng sigla ng tawa si Mama. Nakasanayan kasi ng mga tao na si Daddy lamang ang kanilang nakikita.

Napanagimpan ko noong 2015 na nasa kabaong si Mama. Hindi ko sinabi sa kanya. Naalala ko ang bilin niya sa akin noon, lalong humahaba ang buhay ng tao kapag napapanaginipan mo ang kanyang kamatayan. Napanatag ako. Hinayaan na mauwi sa limot ang panaginip. Nakararamdam ako ng kaba sa tuwing nananaginip ako. Madalas itong nagkakatotoo. Matalik na kaibigan ang turing ko sa aking intuition, ang aking kutob. Bibihira akong magkamali. Lagi akong sinasabihan ni Mama noon na mataas ang aking intuition. Hindi ko maunawaan kung paano sinusukat ng tao kung gaano kataas o kababa ang intuition ng isang tao. Lampas-tao ba ang

intuition ng isang tao? Mataas ang intuition ko kapag napatunayan ko kay Mama na tama nga ako. Tama nga ba ako dahil sa aking intuition o tama ako dahil alam ko ito ang nararapat at dapat mangyari?

Ito na nga, nangyari na. Napanaginipan ko siya sa loob ng kabaong. Kinabahan talaga ako nang husto. Itinuturing ko siya na parang isang nakahihiyang pangyayari na gusto mong malimutan subalit kayhirap gawin. Laging mangangalabit, laging mangungumusta. Noong natanggap ni Mama ang regalo namin noong Pasko, muli na naman akong kinutuban. Ang lakas ng kaba ko noon. Ayokong maging salarin na pumatay sa diwa ng Pasko. Hindi ko maipaliwanag. Batid ko na ito na ang huling Pasko niya sa amin. Tumahimik lang ako. Ako ang tila batang nakakita ng multo ngunit ayaw maging dahilan ng katatakutan sa pamilya. Pinutol ko ang aking dila nang sa gayo'y hindi matanaw ng manghuhula ang kaniyang kapalaran.

ANG MANGHUHULA

Ang pinakahuling isisiwalat ay ang lihim na baraha sa ilalim ng signficator. Bago pa man ang pagbubunyag, tinanong niya sa akin kung mayroon pang tanong o paglilinaw sa kaniyang paglatag. “Wala na,” ang sabi ko sa kanya. Ipinadausdos ko sa aking mga daliri ang nahihiyang baraha na nakatago sa ilalim ng aking signficator. Naramdaman ko ang kaba naming dalawa: siya dahil literal na hawak niya ang kasagutan ng aking mga hiling, at ako, dahil sa pagharap ko sa rebelasyong ito. Mananahan ang baraha sa itaas ng signficator. Sa mga sandaling ito, pakiramdam ko, ito na ang aming panahon ng pagtutuos.

Mataas ang aking inutiion subalit hindi ko alam kung papaano ito isasalin sa isang paraang magagamit o makatutulong sa akin. Regular na kliyente ako ni Mama, lalo na kung panahon na ng resulta sa mga kontes na sinasalihan ko. Kapag buwan na ng Agosto, alam na niya kung bakit ako magpapabasa. lisa lang ang tanong ko noon: mananalo ba ako sa Palanca? Minsan, ibabalik niya sa akin ang tanong. Ano ba ang sinasabi ng aking intuition? Sasabihin ko, mas malinaw sa akin kung baraha ang gagamitin

THE HIGH PRIESTESS

namin.

Isang beses ko lang hinulaan o binasahan si Mama. Basahan ko raw siya. Kilalang-kilala ko na ang kaniyang mga baraha. May personal na ugnayan na kami. Lagi kasi ako nagpapabasa. Oo, isa akong adik sa mga sesyon ni Mama. Magkakilala na kami nang husto ng kaniyang mga baraha. Alam ko kung ano ang ibig sabihin ng mga indibidwal na baraha subalit nang basahin ko siya na magkakatabi, hindi na malinaw sa akin ang kanilang kuwento.

Aaminin ko, nakaramdam ako ng matinding pressure. Nakarating sa akin ang balita na may mga nagagalingan kay Mama. Sa mga sandaling iyon, lampas-titig ang mga barahang ito sa akin. Nagmistulang mga estranghero sa isa't isa. Pinilit kong buuin ang kuwento. Buuin muli sa aking isipan ang kuwento ng kanilang kahulugan, ang kuwento ng kanilang halaga sa akin. Mahirap. Napakahirap. Gusto kong sabihan ang mga baraha noon na, "Sige na, tulungan n'yo ako." Wala. Hinihintay ni Mama kung ano na ang nababasa ko. Isa siyang encouraging teacher. "Sige lang. Sige lang. Trust your intuition." Sinabi ko sa kaniya kung ano ang alam ko. Kung ano ang pamilyar sa akin, kung ano ang komportable sa akin. Kung ano ang maalala kong kahulugan, iyon ang sinasabi ko. Nakita ko ang Eight of Wands, "Ah, may good news na darating, Ma." Automatic piloting ang ginawa ko. Gusto kong ma-impress sa akin si Mama. Patunayan sa kanya, na oo nga, mataas nga ang aking intuition. Hanggang sa sumuko na lang ako. Sinabihan ko si Mama na hindi ko kaya.

Hindi ko na siya binasahan mula noon. Naroon pa rin ang pagbasa niya sa mga kliyente pero dumalang na ang mga ito nang magkasakit siya. May mga trabaho na kasi kami. Hindi na siya nagbabasa para sa aming pang-araw-araw. Nagbabasa siya dahil gusto niya pa ring makatulong. Nagbabasa dahil enjoy na enjoy siya sa kaniyang ginagawa. Nawala na ang pressure sa kaniya. Hindi na isang lifeline ang pagbabasa niya. Extra income lang pero hindi na ito ang puno't dulo ng kaniyang kairalan para sa kaniyang pakikipagsapalaran.

Pinanghihinayangan ko nang husto na hindi ako nagseryoso sa kaniyang mga payo tungkol sa panghuhula. Malay ako sa kaniyang mga ritwal pero hindi kasinglalim na nais niyang matutuhan ko. Kaya pakiramdam

agabro

ko isa akong traydor sa pagkakaalala niya sa akin. Naroon ang pakiramdam na binigo ko siya nang mag-aral ako magbasa ng tarot mula pa sa ibang tao, sa isang institusyon.

Comfort zone ko ang magbasa o manghula. Sa klase namin, ang turo sa amin, kayang himukin ng tarot ang kaisipan ng tao. Naalala ko noon ang laging sinasabi ni Mama: nakikilala ng tao ang sarili dahil sa tarot. Sinubukan kong hanapin ang aking sarili sa loob ng anim na linggong pag-aaral. Kilala ako ng mga kaklase bilang anak ng isang manghuhula pero hanggang doon na lamang iyon.

Nang unti-unti nang itinuturo sa amin ang mga kahulugan ng bawat suite, unti-unti ko na rin pinapalaya ang pagkagapos ng mga nauna kong pagbasa sa mga baraha. Nahirapan akong magbasa noong una. Iniisip ko pa rin kung tama ba ang pagkakatanda ko sa turo sa akin ni Mama, sa turo sa akin ng mga kuwento ng mga baraha. Sinunod ko ang aking intuition. Nanalig ako na kaya kong abutin ang taas nito. Sa isip ko, hiniling ko na ibaba muna nito ang sarili para matulungan akong magbasa.

Napagtanto ko na mahirap palang magbasa kung maraming bumabalakid sa isipan ng tao. Napakahirap kung hindi bukas ang lagusan sa pagitan ng kaisipan at puso. Binabasa ng kaluluwa ng tao ang kaluluwa rin ng mga barahang nakatambad sa kaniyang harapan. Ang sabi sa amin noon ng aming guro, hayaan ang sariling maging malaya sa kaniyang pagbasa. Nakaalpas ako dahil dito. Sa bandang huli, nakinig din ako kay Mama. Nakinig ako sa aking intuition.

Sa klase namin, binibigyan kami ng oportunidad na mag-practice. Magpapabasa kami sa isa't isa. Walang tama o maling interpretasyon. Pakiramdam ang nagpapakilos sa aming pagbasa. Ito ang humihila sa akin nang basahan ko ang aking kaklase. Aaminin ko, kinabahan ako. Nasa awkward stage kami. May sariling paraan ng pagbasa ang itinuro sa amin. Kung ano ang paraan ng paglatag, ilang baraha, ano ang unang tumpok na babasahin, at iba pa. Nanibago ako nang husto. Ilang taon na akong nasanay sa paglatag na ginagawa ni Mama.

Hinayaan kong ang pakiramdam ko at ang aking intuition ang gumabay sa akin. Sabi sa amin, gawan ng kuwento ang mga baraha kung ano ang sa tingin namin ang ibig sabihin ng mga ito. Ginawan namin ng mga

eksena. May kronolohikal, mayroong hindi. May bara-bara, mayroong hindi. Walang iisang kuwento ang isang baraha. Nalaman ko na mahirap palang gumawa ng kuwento kung ikaw mismo ay hindi bilib sa kuwentong nililikha mo.

Kailangan ko ng pundasyon. Nang bigyan na kami ng kalayaang gawin ang anumang paglatag at pagbasa sa aming graduation, tiniyak ko na mayroon akong pundasyon. Siniguro ko na matatag ito. Kaya ginawan ko ng partial spread batay sa turo sa akin ni Mama. Napagod ako. Ang daming detalye. Maraming karakter. Lahat gustong maging bida sa kuwento. Nakikita ko ang Queen of Pentacles pero aagaw ng atensyon ko ang Ten of Swords. Nakita ko ang kaba sa mata ng aking kliyente nang makita niyang maraming espada ang lumabas sa aming paglatag.

Doon ko lamang naunawaan ang kamalayan niya. Malay tayo sa pagpapakahulugan ng espada sa ating buhay. Iisa lamang ang kuwento ng espada para sa kanya. Ito kasi ang kanyang nakasanayan. Isang masamang pangitain ang espada. Kamatayan pa nga kung tutuusin. Sa kliyente ko, hindi niya nakikita ang kabuuan ng kuwentong nabubuo.

Ito ang naging gampanin ko noong gabing iyon. Kailangan kong pagtagni-tagniin ang mga nakikita kong maliliit na kuwento. Malaking responsibilidad ito para sa akin. Nasa akin na ang kapangyarihan kung bibigyan ko ba ng maganda o masalimuot na kuwento ang aking kliyente. Naramdaman siguro ng mga baraha ang pressure sa akin. Sa wakas, nakipag-usap na sila.

Nagkuwentuhan na kami. Naging madali na sa aking basahin ang mga baraha noong gabing iyon. Nang lumabas ang anghel o ang Temperance card, may tila bumubulong sa akin para sabihing “andito lang ako.” Iyon ang sinabi ko sa babaeng nagpabasa sa akin. Sinabihan ko siya na mayroong anghel na gumagabay sa kaniya. Naiyak siya nang sabihin ko iyon. Matagal na pala siyang nakararamdam ng insecurity sa buhay.

Napansin ko na kapwa kaming nangangapa ng aking kliyente. “Nakakatakot ba?” ang karaniwang tanong nila sa akin. Malinaw sa akin ang tanong nila: nakatatakot ba ang lalabas sa mga baraha? Isa itong palaisipan sa akin. Kung takot ang tao na alamin ang kuwento ng baraha, ibig bang sabihin, takot rin sila mismo sa kuwento ng kanilang buhay? Sinubukan ko

silang pakalmahin. Hirap sila. Lalo na kung makikita nila ang mga baraha ng Death, Devil, at Tower. O ang mga espada. Hindi pala ako bilang manghuhula ang horror sa kanila. Ang horror pala ay ang kahihinatnan ng aking pagbasa.

Ayoko ng may namamatay, ang madalas ring sabihin sa akin. Kung kaya ko lang kausapin ang mga baraha ko, gusto ko sana silang hingan ng kapatawaran. Hindi ko alam kung kaaawaan ko ang sarili, ang baraha, o ang kliyente mismo. Hindi pa nagsisimula ang aming paglatag, naroon na ang mga kondisyon. Tila ba ang mga baraha ang karit ni Kamatayan, at ang manghuhula, si Kamatayan.

Kawawa naman kami kung ganito palagi ang tingin sa amin ng tao. Tanggap ko ang pangamba nila sa mga negatibong pangitain o pagbasa. Nauunawaan ko ito. Kahit ako, ayokong marinig na sa susunod na buwan mamamatay ako o ang malapit sa akin. Pero parang panonood rin ito ng horror. Ayaw mo kasi alam mong hindi ka makaiihi nang mag-isa sa gabi pero manonood ka pa rin. May puwersang hihila talaga sa iyo para manood. Ganito ang pakiwari ko sa mga kliyenteng takot sa negatibong hula.

Saan ko ilulugar ang sarili? Isilid man kami sa gunita ng mga pelikula't telebisyon, nananatiling lagalag kami ng esensiya ng aming sariling mahika. Susundin ko ba ang kutob ko dahil alam kong ayaw niyang marinig ang masamang kuwento? Magbibigay ba ako ng sanitized version nito? Magsasabi ba ako ng totoo?

Masinsinan kong kakausapin ang aking kliyente. Nakikipagkuwentuhan ako sa kaniyang gawi, ang gustong sabihin ng kaniyang mga mata, at ang indirektang sinasabi ng kanyang mga joke o parinig niya sa akin. Hinihingi na maging sensitibo ako. Hindi lamang ako mananalaysay ng mga baraha, mananalaysay rin ako ng kanilang pagkatao. Hindi man nahahati ang aking katawan sa tuwing may sesyon, kailangan kong basahin ang pagbitak-bitak ng sinasabi at hindi sinasabi ng mga baraha, ng kliyente, at ng aking sarili. Natutuhan kong makiramdam.

Gusto ba niyang magpatuloy ako? Gusto ba niyang itigil? Gusto ba niyang sabihing nambobola lang ako? Wala akong alam? O hindi ko alam ang pinagsasabi ko? Kailangan ko ring pakiramdaman kung sino ang gusto niyang maging bida sa aking kuwento. Siya bilang inagrabyado? Ang may sala? Ano'ng ending ang gusto rin ng kliyente? Masaya o malungkot? Siya

na ang bahala sa ending niya kaya? O gusto niya ako na ang magbibigay ng kaniyang ending? Kung magkamali ako sa ending, sino na sa amin ang bida o ang kontrabida, ako bilang manghuhula o ang baraha ang dapat sisihin?

“Nagbabasa lang ako. Hindi ako Diyos,” ang madalas kong sabihin sa kanila. Mabigat na pasaning malaman na nasa iyong mga kamay ang emosyon ng tao. Isang babasaging bagay ang emosyon ng tao. Mula sa kaniya isinisilang ang magkapatid na sina pag-aalinlangan at pangangalaga. Masuwerte ang kliyente. Kapakanan niya ang iniisip ng kaniyang manghuhula. Subalit, sino ang nag-aalala sa aking kapakanan? Sino ako sa mata ng aming mga kliyente? Kami’y babasagin rin sa paningin nila siguro. Isang bolang kristal na maiaalog-alog para hanapin mula sa siwang ng mga anino ang kasagutan ng kanilang hinahanap.

Nakalilimutan nilang kailangan rin kaming pag-ingatan. Matutuhan sana ng ilan sa kanila ang pakiramdaman rin kami. May mga tipak o bubog na kailangang muling idikit upang mabuo muli. Nilimot nilang ang manghuhula ay tao rin.

“Huwag seryosohin ang naging hula sa iyo,” ang payo nila. Akala nila, binabasa ko ang mga larawan lang na nasa baraha. Iyon na iyon. Hindi lamang ito kuwento ng aking kliyente. Kuwento rin ito ng aking sarili. Pinapayuhan ko sila kapag nahanap ko na ang kuwento ng aking nakaraan at kasalukuyan para matulungan sila sa kanilang hinaharap.

Kapag nanghilakbot siya sa Death card, kasama niya ako sa kuwento niya. Ikukuwento ko sa kanya si Mama sa mga huling sandali niya sa ospital. Kung papaano nanatili sa aking gunita ang himbing ng kaniyang paglisan ngunit nakaukit sa kaniyang katawan ang pananalakay ng kanyang karamdaman; namimintog ang mga braso’t binti, ang gumagapang na pag-alsa ng mga ugat, at ang mga sinlaki ng kamao na mga sugat na isang dangkal ang lalim sa kanyang likuran. Makikidalamhati ako dahil nakikita ko rin ang sarili ko sa kanya. Magpapalitan kami ng mga kuwento’t alaala tungkol sa yumao naming magulang. Matatawa sa mga ‘di malilimutang alaala namin sa kanila. At pagkaraan ng sesyon ay hindi rin namin mawari kung matatawa na lamang kami o iiyak. Sapat na iyon, sapat na iyon.

“What crowns your mind right now?” ang laging sinasabi sa akin ni Mama noon. Ano ang nasa isipan ko? Na hindi pa nagtatapos ang sesyon.

Magpapahinga lang ang aking mga baraha. At tulad ng nakasanayan ng aking mga baraha, muli't muli ko silang hihingan ng paumanhin: na kami man ang kontrabida sa kuwento ng iba, mananatili pa rin kaming kuwentista ng realidad.